

การพัฒนาารูปแบบการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัดสระบุรี*

MODEL DEVELOPMENT OF CULTURAL TOURISM MANAGEMENT IN SARABURI PROVINCE

พระอธิการสุรศักดิ์ สุขุมโล, พระมหาสุนันท์ สุนนโท, พระปลัดระพิน พุทธิสาโร

Phra-athikan Surasak Sukhumālo, Phramaha Sunan Sunando, Phrapalad Raphin Buddhisarō

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Corresponding Author E-mail: surasak251964@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1. เพื่อศึกษาวิเคราะห์สภาพปัจจุบัน ปัญหาอุปสรรค การบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม 2. เพื่อศึกษากระบวนการพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม 3. เพื่อนำเสนอการพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัดสระบุรี การวิจัยเป็นแบบผสมวิธี การวิจัยเชิงปริมาณ สุ่มตัวอย่างแบบหลายขั้นตอน ได้กลุ่มตัวอย่าง จำนวน 359 รูปเก็บข้อมูลด้วยแบบสอบถาม วิเคราะห์ข้อมูลด้วยโปรแกรมทางสังคมศาสตร์ และการวิจัยเชิงคุณภาพ เลือกแบบเจาะจง ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 18 รูปหรือคน เก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก และการสนทนากลุ่มเฉพาะ จำนวน 9 รูปหรือคน วิเคราะห์ข้อมูลด้วยเชิงพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า 1. สภาพปัจจุบันของการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม คือ วัดมีทรัพยากรการท่องเที่ยว สิ่งปลูกสร้างที่สวยงาม มีกิจกรรมวัฒนธรรมประเพณีในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ด้านปัญหา อุปสรรค ชุมชนรอบ ๆ จัดวางสิ่งของไม่เป็นระเบียบ มีสุนัขจรจัดและคนจรจัดใช้เป็นที่พักนอน ร้านค้าวางขายไม่เป็นระเบียบ 2. กระบวนการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ด้านการโฆษณาและประชาสัมพันธ์ใช้การพิมพ์ของ ติดป้ายไว้นิล ส่วนบุคลากรเป็นผู้มีอายุที่มีจิตอาสาช่วยงานกิจกรรม การบริการข้อมูลข่าวสาร และการจัดสถานที่ถ่ายภาพเป็นที่ระลึก การรักษาความปลอดภัย ติดตั้งกล้องวงจรปิดและมีเจ้าหน้าที่คอยดูแล 3. การพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ด้านการโฆษณาและประชาสัมพันธ์ ควรจัดทำแผนที่การท่องเที่ยว เว็บไซต์/เพจ/ Facebook/ Instagram/ Line/ YouTube ภาษาอังกฤษ ภาษาอาเซียน บุคลากรควรจัดฝึกอบรมด้านภาษาต่างประเทศ และเปิดรับฟังข้อร้องเรียน/ข้อเสนอแนะ/เพื่อปรับปรุงแก้ไข และควรมีเจ้าหน้าที่ดูแลรักษาความปลอดภัยตลอดเวลา

คำสำคัญ: การพัฒนารูปแบบ; การบริหารจัดการการท่องเที่ยว; การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

Abstract

Objectives of this article were: 1. To analyze the current condition, obstacle and problems, 2. To study the process of developing a cultural tourism management model. 3. To present the development of cultural tourism management model in Saraburi Province. Research was the mixed methods: Quantitative research, data were collected with questionnaires. by multi-stage sampling, from 359 samples and analyzed with the social science program. The qualitative research, data were collected from 18 key by in-depth-interviewing and from 9 participants in focus group discussion and analyzed by descriptive interpretation.

Findings were as follows: 1. The current condition of cultural tourism management were that monasteries had tourism resources, beautiful buildings and cultural events held on important Buddhist days. Problems and obstacles were that communities around monasteries placed things scattered around, stray dogs and homeless people used the areas as resting place, shops were not in good order, 2. Cultural tourism management process: Advertising and public relations used printed envelope and vinyl bill board. The staff were aged and volunteer people to help with the event. Information services and photo taking locations were provided. For security precaution, there should be CCTV cameras and staff are on duty. 3. Development of cultural tourism management model: Advertising and public relations; there should be travel map and website/Page/Facebook/Instagram/Line and YouTube in English and ASEAN languages Personnel should be trained for foreign languages and open to complaints/suggestions to improve the situation and there should have a security guard at all times.

Keywords: Model Development; Tourism Management; Cultural Tourism

บทนำ

แผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติ พ.ศ. 2555–2559 ได้วางยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวเชิงศาสนาไว้ในยุทธศาสตร์ที่ 3 โดยวางแนวทางการดำเนินการสร้างสรรค์กิจกรรมการท่องเที่ยวรูปแบบใหม่ให้สอดคล้องกับความสนใจ ของนักท่องเที่ยวและตรงกับความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย โดยเฉพาะกลุ่มนักท่องเที่ยวที่สนใจ การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ (Health Tourism) การท่องเที่ยวเชิงผจญภัย (Adventure Tourism) การท่องเที่ยวเชิงศาสนา (Spiritual Tourism) การท่องเที่ยวเพื่อการประชุมและนิทรรศการ (MICE) การท่องเที่ยวเชิงกีฬา (Sports Tourism) การท่องเที่ยวเชิงเกษตร กลุ่มนักท่องเที่ยวสูงอายุ ครอบครัว และอันนินมูน เป็นต้น (กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา 2554)

จังหวัดสระบุรีตั้งอยู่ในบริเวณรอยต่อระหว่างภาคกลางและภาคอีสาน เป็นจังหวัดหนึ่งที่มีทรัพยากรการท่องเที่ยวที่สำคัญ ทั้งด้านพุทธศาสนา ประวัติศาสตร์ ประเพณี และแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติอยู่เป็นจำนวนมาก (สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดสระบุรี 2558) ซึ่งปัญหาของการท่องเที่ยวในปัจจุบันมีผลกระทบต่อแหล่งท่องเที่ยวภายในวัด เช่น ปัญหาความเสื่อมโทรมของวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว ปัญหาด้านสาธารณูปโภคและสวัสดิภาพของนักท่องเที่ยว ปัญหาการรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม ปัญหาด้านการจัดการท่องเที่ยว และปัญหาการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการโดยท้องถิ่น สามารถแยกได้เป็น 5 ประเด็นหลัก ได้แก่ 1) ปัญหาด้านอุปทานการท่องเที่ยว 2) ปัญหาการพัฒนาสถานที่และสินค้าของการท่องเที่ยว 3) ปัญหาด้านบุคลากรการท่องเที่ยว 4) ปัญหาสิ่งแวดล้อมและสิ่งอำนวยความสะดวกพื้นฐาน และ 5) ปัญหาด้านนโยบายการท่องเที่ยวที่ขาดความต่อเนื่อง การจัดการท่องเที่ยวที่คาบเกี่ยวกันหลายหน่วยงาน ดังนั้นการพัฒนาอุตสาหกรรมท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่อง จะเป็นกระบวนการพัฒนาที่จำเป็นในการสร้างพื้นฐานของอุตสาหกรรมให้มีความเข้มแข็งและเกิดประโยชน์ต่อสังคมอย่างยั่งยืนตลอดไป (บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา, 2548)

จะเห็นว่าวัดในจังหวัดสระบุรีมีแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมมากมาย เช่น วัดพระพุทธบาทราชวรมหาวิหาร และวัดพระพุทธฉาย ที่มีทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมวิถีพุทธที่โดดเด่นด้านประวัติศาสตร์ และมรดกศิลปวัฒนธรรมประเพณีพื้นบ้าน อีกทั้งยังมีพุทธศิลปกรรมที่สวยงามและมีคุณค่ามากมาย ทั้งที่มีมาแต่โบราณและสร้างขึ้นใหม่ ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาการพัฒนาแบบการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ทางพระพุทธศาสนา ของวัดในจังหวัดสระบุรี เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาแบบการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่เหมาะสมและเข้ากับสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรม และการเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนาสืบต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาวิเคราะห์สภาพปัจจุบัน ปัญหาและอุปสรรคของการพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัดสระบุรี
2. เพื่อศึกษากระบวนการพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัดสระบุรี
3. เพื่อนำเสนอการพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัดสระบุรี

วิธีดำเนินการวิจัย

รูปแบบการวิจัยใช้การวิจัยแบบผสมวิธี (Mixed Methods Research) ระหว่างการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) สำหรับการวิจัยเชิงคุณภาพ เลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญแบบเจาะจง จำนวน 4 กลุ่ม ประกอบด้วย 1) พระสังฆาธิการ และเจ้าคณะผู้ปกครองระดับเจ้าคณะจังหวัด รองเจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ ที่มีความเชี่ยวชาญและมีความรู้ด้านวัฒนธรรมและประเพณีในจังหวัดสระบุรี 2) พระสังฆาธิการระดับเจ้าอาวาส 3) ข้าราชการประจำ และ 4) ผู้นำท้องถิ่น, ไวยาวัจกร, ประชาชนทั่วไป ที่มีคุณสมบัติเหมาะสมและสอดคล้องกับประเด็นการวิจัย จำนวน 18 รูปหรือคน เก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) และการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) เกี่ยวกับการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม จำนวน 9 รูปหรือคน โดยวิเคราะห์ข้อมูลด้วยเชิงพรรณนา

สำหรับการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) ใช้วิธีการศึกษาวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) ได้สุ่มตัวอย่าง (Sampling) โดยใช้สูตรของ Taro Yamane (ธานินทร์ ศิลป์จารุ, 2551) จากประชากรที่เป็นพระภิกษุสงฆ์ในจังหวัดสระบุรี จำนวน 3,485 รูป (สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสระบุรี, 2562) ได้กลุ่มตัวอย่างที่เป็นพระภิกษุสงฆ์จำนวน 359 รูป เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยแบบสอบถาม และวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้โดยโปรแกรมสำเร็จรูปทางสังคมศาสตร์ สถิติที่ใช้ คือ ค่าความถี่ (Frequency) ค่าร้อยละ (Percentage) ค่าเฉลี่ย (Mean) ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) วิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพด้วยเชิงพรรณนา

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยพบว่า

1. ผลการศึกษาสภาพปัจจุบันการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัดสระบุรี พบว่า มีบริหารจัดการโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน วัด โรงเรียน หน่วยงานรัฐ มีทรัพยากรการท่องเที่ยวที่หลากหลาย เช่น โบราณสถาน โบราณวัตถุ สิ่งปลูกสร้างที่มีความวิจิตรสวยงามเหมาะแก่การศึกษาประวัติศาสตร์และศิลปะประติมากรรม และมีการจัดกิจกรรม

วัฒนธรรมประเพณีในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาที่โดดเด่นที่ชาวไทยและชาวต่างชาติให้ความสนใจเป็นอย่างมาก การเดินทางที่สะดวกมีป้ายบอกทางใกล้กรุงเทพมหานครสามารถเดินทางไปกลับในวันเดียวได้ ส่วนปัญหา อุปสรรค ด้านชุมชนที่อยู่อาศัยรอบ ๆ บริเวณจัดวางสิ่งของไม่เป็นระเบียบเรียบร้อย สุนัขจรจัดและคนจรจัดใช้เป็นที่พักผ่อนขอทานสร้างความรำคาญให้แก่นักท่องเที่ยว รวมถึงร้านค้าสะดวกซื้อ ร้านขายลอตเตอรี่ จัดวางขายไม่เป็นระเบียบ

2. ผลการศึกษากระบวนการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัดสระบุรี พบว่า ด้านการโฆษณาและประชาสัมพันธ์สถานที่ท่องเที่ยวและการจัดกิจกรรมงานวัฒนธรรม ประเพณีโดยใช้วิธีการพิมพ์ของ รถร่ำประชาสัมพันธ์ ติดป้ายไว้นิล และใช้เทคโนโลยีสารสนเทศผ่านทางเว็บไซต์/เพจ/ Facebook/ Instagram/ Line ในระบบภาษาไทย และด้านบุคลากรส่วนมากเป็นผู้มีอายุและเป็นคนในพื้นที่ ที่มีจิตอาสารวมทั้งพระภิกษุสามเณรในวัดมาช่วยดูแลสถานที่และจัดงานกิจกรรมต่าง ๆ ด้านการบริการข้อมูลข่าวสารประวัติศาสตร์ของสถานที่แนะนำเส้นทาง และการจัดสถานที่เป็นจุดเด่นเพื่อให้นักท่องเที่ยวได้ถ่ายภาพเป็นที่ระลึก ส่วนด้านการรักษาความปลอดภัยได้ตั้งจุดคัดกรองวัดไข้ แจกใช้ผ้าปิดจมูก แอลกอฮอล์หรือเจลล้างมือเพื่อป้องกันไวรัสโควิด 19 ติดตั้งกล้องวงจรปิดและมีเจ้าหน้าที่คอยดูแลตลอดเวลา และระดับความคิดเห็นของพระสงฆ์ที่มีต่อการพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัดสระบุรี โดยใช้กระบวนการการบริหารอย่างมีประสิทธิภาพ ของ Deming, Edward W. (PDCA) พบว่า พระสงฆ์มีความคิดเห็นต่อการพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัดสระบุรี โดยใช้กระบวนการการบริหารอย่างมีประสิทธิภาพ ของ Deming, Edward W. (PDCA) โดยภาพรวม พบว่า อยู่ในระดับปานกลาง โดยมีค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานอยู่ในระดับ ($\bar{X}$ = 3.43, S.D. = 0.384)

3. นำเสนอการพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัดสระบุรี ด้านการโฆษณาและประชาสัมพันธ์ การจัดทำแผนที่การท่องเที่ยว สื่อสิ่งพิมพ์ เว็บไซต์ (Web Site) เพจ (Page) Facebook Instagram Line ภาษาอังกฤษ ภาษาอาเซียน ด้านการจัดการบุคลากรการมีส่วนร่วม ฝึกอบรมด้านทักษะการเพิ่มความรู้ ฝึกอบรมด้านภาษาต่างประเทศ ปลูกฝังจิตสำนึกที่ดีในการทำงาน ด้านการบริการให้ข้อมูลข่าวสารได้อย่างถูกต้อง รับฟังข้อร้องเรียน/ข้อเสนอแนะ ความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว ด้านการรักษาความปลอดภัยตรวจตราในบริเวณลานจอดรถดูแลรักษาความสงบติดตั้งกล้องวงจรปิดให้ครอบคลุมทุกพื้นที่ให้มีความปลอดภัยแก่นักท่องเที่ยวหรือผู้แสวงบุญอยู่ตลอดเวลา และระดับความคิดเห็นของพระสงฆ์ที่มีต่อการพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัดสระบุรี พบว่า พระสงฆ์มีความคิดเห็นต่อการพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัดสระบุรี โดยภาพรวม อยู่ในระดับปานกลาง โดยมีค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานอยู่ในระดับ ($\bar{X}$ = 3.41, S.D. = 0.329)

อภิปรายผลการวิจัย

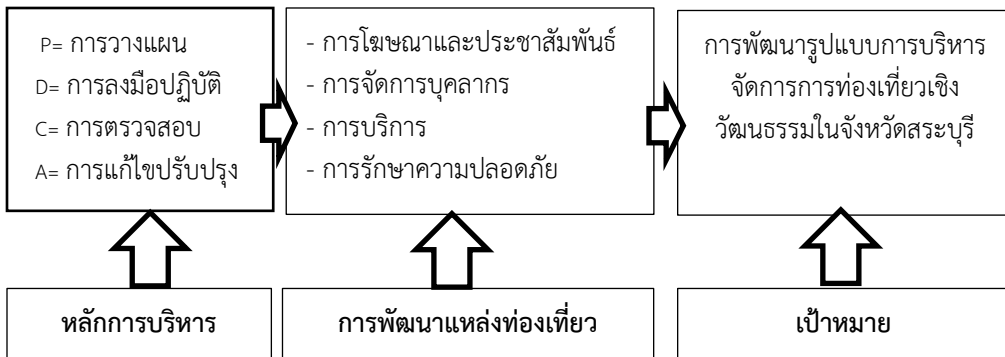
1. สภาพปัจจุบันการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัดสระบุรี มีบริหารจัดการโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน วัด โรงเรียน หน่วยงานรัฐ มีทรัพยากรการท่องเที่ยวที่หลากหลาย และมีการจัดกิจกรรมวัฒนธรรมประเพณีในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาที่โดดเด่นที่ชาวไทยและชาวต่างชาติให้ความสนใจเป็นอย่างมาก ส่วนปัญหา อุปสรรค ด้านชุมชนที่อยู่อาศัยรอบ ๆ บริเวณจัดวางสิ่งของไม่เป็นระเบียบเรียบร้อย จัดวางขายไม่เป็นระเบียบสอดคล้องกับงานวิจัยของ โสทรินทร์ โชคดีวัฒน์ (2561) ได้วิจัยเรื่อง “รูปแบบยุทธศาสตร์การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพุทธในอาเซียนระหว่างราชอาณาจักรไทยและสาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมาร์” ผลการวิจัยพบว่า ด้านการบริการต้องสอดคล้องกับหลักยุทธศาสตร์การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพุทธที่มุ่งเน้นการให้บริการที่สะดวก สะอาดและประทับใจ ซึ่งประกอบด้วยการส่งเสริมด้านการพัฒนาการศึกษา ให้มีความรู้ การส่งเสริมการท่องเที่ยวด้านพัฒนาจิตใจ การส่งเสริมการท่องเที่ยวในด้านการบริหารจัดการและสิ่งแวดล้อม และการส่งเสริมการท่องเที่ยวด้านความมั่นคงของพระพุทธศาสนาอีกด้วย

2. ผลการศึกษากระบวนการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัดสระบุรี พบว่า ด้านการโฆษณาและประชาสัมพันธ์สถานที่ท่องเที่ยวและการจัดกิจกรรมงานวัฒนธรรมประเพณีโดยใช้วิธีการพิมพ์ของ รถเร็วประชาสัมพันธ์ ติดป้ายไวเนล และด้านบุคลากรส่วนมากเป็นผู้มีอายุและเป็นคนในพื้นที่ ที่มีจิตอาสารวมทั้งพระภิกษุสามเณรในวัดมาช่วยดูแลสถานที่และจัดงานกิจกรรมต่าง ๆ สอดคล้องกับงานวิจัยของ พระครูสันติธรรมมาภีร์ (บุญชัย สนติกโร) (2557) ได้วิจัยเรื่อง “การพัฒนาแบบการปกครองคณะสงฆ์ในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค 15” ผลการวิจัย พบว่า ผู้ปฏิบัติหน้าที่ทำงานด้วยจิตศรัทธาช่วยเหลือกิจการพระพุทธศาสนา ไม่มีค่าตอบแทน เงินเดือน ดังนั้นการพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการแบบการมีส่วนร่วมจากชุมชน หน่วยงานรัฐ หรืออื่น ๆ ก็มีส่วนช่วยให้บรรลุเป้าหมายได้ด้านการบริการข้อมูลข่าวสาร ประวัติศาสตร์ของสถานที่ แนะนำเส้นทาง และการจัดสถานที่เป็นจุดเด่นเพื่อให้นักท่องเที่ยวได้ถ่ายภาพเป็นที่ระลึก ส่วนด้านการรักษาความปลอดภัยได้ตั้งจุดคัดกรองวัดไข้ แจกใช้ผ้าปิดจมูก แอลกอฮอล์หรือเจลล้างมือเพื่อป้องกันไวรัสโควิด 19 ติดตั้งกล้องวงจรปิดและมีเจ้าหน้าที่คอยดูแลตลอดเวลา และสอดคล้องกับงานวิจัยของ ภูวเดช สิ้นทับศาล (2561) ได้วิจัยเรื่อง รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ผลการวิจัย พบว่า หลักการบริหารจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมด้านการบริการ มีองค์ประกอบหลัก ดังนี้ (1) สิ่งดึงดูดใจทางการท่องเที่ยว (2) สิ่งอำนวยความสะดวก ที่รองรับการเดินทางท่องเที่ยว (3) การเข้าถึงข้อมูลของแหล่งท่องเที่ยว และการพัฒนาจริยธรรมในการให้บริการนักท่องเที่ยวที่สำคัญการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ทุกภาคส่วน โดยเฉพาะชุมชนบริเวณใกล้เคียงต้องมีส่วนร่วมในการดูแลรักษา โดยให้ถือว่าทุกคนมีหน้าที่ดูแลรักษามรดกทางวัฒนธรรมของชาติด้วยกัน

3. นำเสนอการพัฒนาารูปแบบการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัดสระบุรี ด้านการโฆษณาและประชาสัมพันธ์ การจัดทำแผนที่การท่องเที่ยว สื่อสิ่งพิมพ์ เว็บไซต์ (Web Site) เพจ (Page) Facebook Instagram Line ภาษาอังกฤษ ภาษาอาเซียน และสอดคล้องกับงานวิจัยของ บัณฑิต โดทรพย์ (2562) ได้วิจัยเรื่อง การศึกษาการประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวผ่านสื่อสังคมออนไลน์ : กรณีศึกษาชุมชนพุ่มเรียง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ผลการวิจัย พบว่า รูปแบบการประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวในสื่อสังคมออนไลน์ คือ Facebook Page หรือช่องทางสังคมออนไลน์ซึ่งได้รับความนิยมมากมีแอปพลิเคชันที่สามารถแบ่งปัน (share) รูปภาพ และวิดีโอที่สวยงามของสถานที่ท่องเที่ยวเพื่อดึงดูดให้ผู้ติดตามสามารถดู และแสดงความคิดเห็น สื่อสังคมออนไลน์สามารถเข้าถึงได้สะดวกรวดเร็ว ส่งไฟล์ข้อความรูปภาพ วิดีโอ และเกิดความไม่ยุ่งยากมีกลุ่มเป้าหมายหลากหลายมากขึ้น ด้านการจัดการบุคลากรการมีส่วนร่วมฝึกอบรมด้านทักษะการเพิ่มความรู้ ฝึกอบรมด้านภาษาต่างประเทศ ปลูกฝังจิตสำนึกที่ดีในการทำงาน และสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระครูใบฎีกาสุพล อาสโภ (แยมชุ่ม) (2558) ได้วิจัยเรื่อง “การพัฒนาารูปแบบงานสาธารณสุขสงเคราะห์ตามกระบวนการทศน์วิถีพุทธ” ผลการวิจัย พบว่า การพัฒนาารูปแบบงานด้านการสาธารณสุขสงเคราะห์ตามกระบวนการทศน์วิถีพุทธของคณะสงฆ์ภาค 15 มุ่งเน้นการบริหารจัดการพัฒนาบุคลากรผู้รับผิดชอบแต่ละหน้าที่ ให้มีความรู้ ความสามารถ เข้าใจในการปฏิบัติหน้าที่ ทำงานกิจการพระศาสนาอย่างเป็นระบบและเป็นรูปธรรม ดังนั้น บุคลากรจึงเป็นผู้นำที่สำคัญในการดำเนินการพัฒนาทั้งด้านการพัฒนาจิตใจ ด้านคุณภาพชีวิต ด้านการพัฒนาชุมชนและท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนโดยแท้จริง ด้านการบริการให้ข้อมูลข่าวสารได้อย่างถูกต้อง รับฟังข้อร้องเรียน/ข้อเสนอแนะ ความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระปลัดคำนวน อนงคโณ (2556) ได้วิจัยเรื่อง “การพัฒนาาระบบภูมิสารสนเทศของแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัดจันทบุรี” ผลการวิจัย พบว่า การจัดการงานด้านบริการต้องพัฒนาคน ให้มีความรู้ด้านระบบภูมิสารสนเทศ ให้มีความเป็นคนที่รักในงานบริการ เป็นผู้ที่รู้จักแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าได้ดีด้วย การบริการข้อมูลด้านระบบสารสนเทศ ชื่อนำเสนอเส้นทาง แนะนำสถานที่ จัดทำเว็บไซต์ จัดทำเส้นทางท่องเที่ยว จัดทำระบบสื่อสาร จัดทำองค์ความรู้และการจัดการและพัฒนาโดยภาครัฐ ขยายภาคีเครือข่ายในการบริการข้อมูลของแหล่งท่องเที่ยวสู่ตลาดอาเซียน และตลาดโลก ด้านการรักษาความปลอดภัย ตรวจตราในบริเวณลานจอดรถดูแลรักษาความสงบติดตั้งกล้องวงจรปิดให้ครอบคลุมทุกพื้นที่ให้มีความปลอดภัยแก่นักท่องเที่ยวหรือผู้แสวงบุญอยู่ตลอดเวลา อภิสรา จำยเจริญ (2559) ได้วิจัยเรื่อง “รูปแบบการส่งเสริมการท่องเที่ยวขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นภาคกลางตอนบน” ผลการวิจัย พบว่า ด้านการเพิ่มมาตรการอำนวยความสะดวก สร้างความปลอดภัย และป้องกันการเอาเปรียบนักท่องเที่ยว ชุมชนมีส่วนร่วมจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวชุมชน, ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยว, เสริมสร้างสัมพันธ์ไมตรี, พัฒนาแหล่งท่องเที่ยวชุมชนรวมทั้งเร่งรัดการแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนของนักท่องเที่ยวอย่างจริงจัง การเพิ่มมาตรการคุ้มครองความ

ปลอดภัยให้นักท่องเที่ยว, ให้ความรู้ความเข้าใจ ในการรักษาความปลอดภัย, การจัดตั้งศูนย์รับแจ้งเหตุด่วนเหตุร้ายไว้สำหรับบริการนักท่องเที่ยวตลอด 24 ชั่วโมง

องค์ความรู้จากการวิจัย

ภาพที่ 1 รูปแบบการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัดสระบุรี

จากแผนภาพเบื้องต้นสามารถอธิบายองค์ความรู้ได้ดังต่อไปนี้

1. ด้านการวางแผน การโฆษณาและประชาสัมพันธ์เป็นเครื่องมือสื่อสารที่สำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งต่อการดำเนินงานของแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ดังนั้นการวางแผนประชาสัมพันธ์จึงมีความสำคัญและเกี่ยวข้องกับความสำเร็จ ขบวนการขั้นหนึ่งในการบริหารงานให้ลุล่วงตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ แผนจึงเป็นเรื่องเกี่ยวกับการใช้ความรู้ในทางวิชาการและวิจารณ์ญาณวินิจฉัยเหตุการณ์ในอนาคต แล้วกำหนดวิธีการโดยถูกต้องและมีเหตุผลเพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปตามแผนอย่างเรียบร้อยสมบูรณ์และมีประสิทธิภาพสูงสุด นอกจากนี้ “การวางแผน” ยังเป็นเรื่องของการกำหนดวัตถุประสงค์ กิจกรรม หรือการวางกลยุทธ์เพื่อให้สอดคล้องกับปัญหา การวางแผนประชาสัมพันธ์ ต้องประกอบด้วยวัตถุประสงค์ที่ชัดเจน และต้องสอดคล้องกับเป้าหมายของแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ซึ่งจะช่วยให้สามารถวัดผลได้ตามเป้าหมาย กระบวนการพิจารณาการวางแผน มี 4 ประการ คือ การศึกษาถึง 1) สาเหตุของปัญหาให้ลึกซึ้งถ่องแท้ 2) ความคิดเห็นหรือความรู้สึกนึกคิดของกลุ่มเป้าหมายทั้งภายในและภายนอกแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมว่ามีความรู้สึกรู้สียงอย่างไรกับแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม 3) ลักษณะเฉพาะของแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจากนโยบายและการดำเนินงานของแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม 4) เหตุการณ์ข้างหน้าหรือแนวโน้มในอนาคต

2. การนำแผนไปปฏิบัติ เมื่อได้จัดทำแผน โครงการ กิจกรรม และตรวจสอบความเป็นไปได้จนแน่ใจแล้ว นำแผนเสนอผู้มีอำนาจตามลำดับเพื่อขออนุมัติงบประมาณดำเนินการตามแผน การปฏิบัติตามแผนนี้จัดเป็นขั้นสำคัญที่สุดของการวางแผนเพราะว่าแผนเป็นเพียง

ข้อมูลที่มีอยู่ในเอกสาร ถ้าไม่มีการปฏิบัติก็จะไม่เกิดประโยชน์อะไร ในการปฏิบัติตามแผนจะเริ่มตั้งแต่การจัดทำแผนปฏิบัติการประจำปีการดำเนินการตามโครงการหรือกิจกรรมที่มีในแผนปฏิบัติการประจำปี ตามลำดับของโครงการหรือกิจกรรมก่อนหลัง กำหนดระยะเวลาของการปฏิบัติงานตามแผน เมื่อได้ศึกษางานและคุณสมบัติของผู้ปฏิบัติงานแล้วผู้วางแผนงานจะสามารถคาดคะเนได้ว่า ควรใช้กำลังคนปฏิบัติงานกี่คนและแผนงานดังกล่าวจะใช้เวลาเท่าใดในแต่ละแผนและควรใช้เวลาเท่าใดตลอดแผนงาน การนำแผนไปปฏิบัติเป็นการบ่งบอกถึงการตัดสินใจเลือกทางเลือกที่ดีที่สุด ฉะนั้น เพื่อให้การปฏิบัติตามแผนและวัตถุประสงค์การดำเนินงานจะต้องคำนึงถึงการประหยัดและให้ผลประโยชน์ที่เหมาะสมโดยใช้ทรัพยากร คน เงิน และวัสดุอุปกรณ์ที่ได้รับจัดสรรเพื่อการดำเนินงานอย่างแท้จริง

3. การตรวจสอบการดำเนินงาน เป็นการตรวจสอบที่เน้นผลของการดำเนินงานที่เกิดขึ้นจริงในระหว่างดำเนินการและหรือที่แล้วเสร็จ ว่าเป็นไปตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่กำหนดไว้ในแผนงบประมาณ ผลผลิต โครงการ กิจกรรม หรือไม่ มีประสิทธิภาพและสมประโยชน์เพียงใดโดยให้ความสำคัญกับผลงานที่เกิดขึ้นทั้งในเชิงปริมาณ คุณภาพ และการใช้ทรัพยากร ภายใต้ระยะเวลาที่กำหนด และเลือกคณะกรรมการหรือทีมงานในการตรวจสอบการปฏิบัติงาน การจัดกิจกรรม ว่าเป็นไปตามแผนที่วางไว้หรือไม่ มีปัญหาอุปสรรคในการดำเนินงานอย่างไร การตรวจสอบการปฏิบัติงานตามแผน มีประโยชน์ คือ หากเกิดปัญหาขัดข้องประการใดสามารถแก้ไขได้ทันที หลักการและความสำคัญในการจัดทีมงานตรวจสอบ ควรประกอบด้วยผู้ตรวจซึ่งมีทักษะและความรู้ในสาขาวิชาต่าง ๆ กัน การตรวจสอบจะมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

4. ปรับปรุงแก้ไข เมื่อการปฏิบัติงานเป็นไปตามแผนที่วางไว้แล้วนั้น กระบวนการตรวจสอบการปฏิบัติงาน โครงการ กิจกรรม อาจพบปัญหาอุปสรรคบ้าง การปรับปรุงแก้ไขจึงต้องเป็นกระบวนการ ที่ต้องนำปัญหาและอุปสรรคเข้าร่วมพิจารณาหาทางแก้ไขร่วมกัน เมื่อได้ข้อสรุปทางแก้ไข จึงนำเสนอผู้บริหาร แก้ไข บันทึกผล นำผลการประเมินมาพัฒนาแผน ประกอบด้วยการนำผลการประเมินมาวิเคราะห์โครงสร้าง หรือขั้นตอนการปฏิบัติงาน ปรับปรุงหรือพัฒนาสิ่งที่ติอยู่แล้วให้ดียิ่งขึ้นไป และสังเคราะห์รูปแบบ การดำเนินการใหม่ที่เหมาะสมสำหรับการดำเนินการในปีต่อไป

5. การโฆษณาและประชาสัมพันธ์ การโฆษณาและประชาสัมพันธ์ เป็นรูปแบบหนึ่งของการสื่อสารที่มุ่งเผยแพร่สร้างภาพลักษณ์ ชื่อเสียงที่ดีให้กับแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม มุ่งเพื่อสร้างสัมพันธภาพที่ดีระหว่างแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม กับนักท่องเที่ยว เพื่อช่วยให้แหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมดำเนินกิจการได้อย่างราบรื่น และยังมีมุ่งส่งเสริมซึ่งกันและกัน เพื่อความสำเร็จร่วมกัน การประชาสัมพันธ์เป็นการสร้างสัมพันธภาพกับนักท่องเที่ยว สื่อสังคมออนไลน์เว็บไซต์ (Web Site)/ เพจ (Page)/ Facebook/ Instagram/ Line/ YouTube และอื่น ๆ ให้มีรูปแบบที่หลากหลายภาษา หรือที่เรียกว่าภาษาอาเซียน นับเป็นช่องทางสำคัญต่อการรับรู้ข่าวสารของคนในยุคปัจจุบันที่เชื่อมโยงถึงกันได้ทั่วทุกมุมโลกสามารถรับส่งข้อมูลได้หลาย

รูปแบบด้วยศักยภาพในการสื่อสารที่รวดเร็วไม่มีข้อจำกัดเรื่องเวลาและระยะทางและสามารถค้นคว้าข้อมูลข่าวสารจากแหล่งต่าง ๆ โดยไม่จำกัดปริมาณ

6. การจัดการบุคลากร การพัฒนาศักยภาพของบุคลากรเป็นกระบวนการที่มุ่งจะเปลี่ยนแปลงวิธีการทำงาน ความรู้ความสามารถ ทักษะและทัศนคติของบุคลากรให้เป็นไปทางที่ดีขึ้นแล้วนำไปปฏิบัติงานให้ได้ตามวัตถุประสงค์อย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้น การพัฒนาความสามารถบุคลากรจึงมีจุดมุ่งหมายที่เน้นหนักในแง่ของส่วนรวม ได้แก่ 1) เพื่อสร้างความสนใจในการปฏิบัติงานของบุคลากร 2) เพื่อเสนอแนะวิธีปฏิบัติงานที่ดีที่สุด 3) เพื่อพัฒนาการปฏิบัติงานให้ได้ผลสูงสุด 4) เพื่อลดความสับสนและป้องกันอุบัติเหตุในการทำงาน 5) เพื่อจัดวางมาตรฐานในการทำงาน 6) เพื่อพัฒนาฝีมือในการทำงานของบุคคล 7) เพื่อพัฒนาการบริหาร โดยเฉพาะการบริหารด้านบุคคลให้มีความพอใจ 8) ฝึกฝนคนไว้เพื่อความก้าวหน้าของงานและการขยายแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัดสระบุรี 9) สนองบริการอันมีประสิทธิภาพแก่นักท่องเที่ยวหรือผู้แสวงบุญและ/หรือผู้มาติดต่อในส่วนต่าง ๆ

7. การบริการ เป้าหมายของการบริการนักท่องเที่ยวหรือผู้แสวงบุญ คือ "การสร้าง ความพึงพอใจ และความประทับใจให้แก่นักท่องเที่ยวหรือผู้แสวงบุญที่ใช้บริการแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม" การกำหนดเป้าหมายในการทำงานให้ชัดเจนเป็นสิ่งที่สำคัญ ทีมงานจะต้องทราบบทบาทและความรับผิดชอบ การช่วยเหลือ และทำงานเป็นทีม สิ่งเหล่านี้ จะเป็นตัวผลักดันให้เกิดความสำเร็จได้ ผู้ให้บริการจะต้องมีศิลปะในด้านของการสื่อสารทั้งวาจาและภาษากาย ที่แสดงออกถึงความรู้สึกที่อยากจะให้บริการนักท่องเที่ยวหรือผู้แสวงบุญที่ใช้บริการนั้นๆ ศิลปะจึงเป็นเรื่องของการแสดงออกที่ดีต่อนักท่องเที่ยวหรือผู้แสวงบุญ การรักษาคุณภาพและพัฒนาการให้บริการที่ดีขึ้นเรื่อย ๆ นักท่องเที่ยวรู้สึกประทับใจ กลับมาอีกครั้ง นั้นหมายถึงความสำเร็จในด้านงานบริการของแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

8. การรักษาความปลอดภัย เป็นสิ่งที่มีความสำคัญอีกประการหนึ่งซึ่งถือได้ว่า เมื่อนักท่องเที่ยวหรือผู้แสวงบุญได้เข้ามาท่องเที่ยวชมสถานที่ หรือมาร่วมงานประเพณีต่าง ๆ นักท่องเที่ยวต้องอยู่ในความดูแลของสถานที่ การป้องกันเบื้องต้นโดยการติดป้ายบอกในจุดที่อันตรายหรือจุดเสี่ยง ติดกล้องวงจรปิด มีผู้แนะนำการเข้าชมสถานที่หรือการเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ มีเจ้าหน้าที่อำนวยความสะดวกบริเวณลานจอดรถ ห้องน้ำ หรือแม้แต่สถานที่ต่าง ๆ ให้ครอบคลุมและปลอดภัยที่สุดของนักท่องเที่ยว ซึ่งผู้ปฏิบัติหน้าที่รักษาความปลอดภัยต้องมีทักษะ ไหวพริบ เจ้าหน้าที่ต้องฝึกอบรมอย่างต่อเนื่องเป็นสิ่งจำเป็นเบื้องต้นสำหรับเจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัยในปัจจุบัน

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. ด้านการโฆษณาและประชาสัมพันธ์ ควรมีการศึกษาข้อมูลโดยละเอียดและจัดทำข้อมูลการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมวิถีพุทธ ควรนำเทคโนโลยีที่ทันสมัยมาใช้ในการโฆษณาและประชาสัมพันธ์ และมีการอัปเดตข้อมูลให้เป็นปัจจุบันเสมอควรให้ยึดหลักแนวทางปฏิบัติของพระพุทธศาสนาเพื่ออนุรักษ์และสืบทอดพระพุทธศาสนาให้ดำรงอยู่คู่คนไปตลอดกาล
2. ด้านการจัดการบุคลากร ควรมีการฝึกอบรมด้านความรู้ ด้านทักษะ ด้านภาษาอังกฤษ ด้านภาษาอาเซียน เพื่อเตรียมพร้อมรับนักท่องเที่ยวทั่วโลกที่สนใจมาเยี่ยมชมในความวิจิตรงดงามของโบราณสถาน โบราณวัตถุ ประติมากรรม และศิลปะวัฒนธรรมและประเพณีของคนไทย
3. ด้านการบริการ การบริการนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศควรมีการบริการที่เสมอเท่าเทียมกัน เห็นนักท่องเที่ยวมีความสำคัญอยู่เสมอ ร้านค้าไม่ควรเอาเปรียบเรื่องราคาเกินควร ควรเป็นราคาที่มาตรฐาน

ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

1. ด้านการโฆษณาและประชาสัมพันธ์ ผู้บริหารหรือเจ้าอาวาสควรศึกษาในระบบการบริหารจัดการงานโฆษณาและประชาสัมพันธ์ เทคนิคที่สามารถทำให้งานโฆษณาและประชาสัมพันธ์เข้าถึงกลุ่มเป้าหมายได้ทั่วถึงทุกเพศ ทุกวัย และนำเอาเทคโนโลยีสารสนเทศที่ทันสมัยเข้ามาใช้เป็นช่องทางในการสื่อสาร รับสาร ซึ่งสามารถทำให้การบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมก้าวไกลสู่ตลาดโลกได้
2. ด้านการจัดการบุคลากร ควรมีการจัดฝึกอบรมบุคลากรเพื่อเพิ่มศักยภาพในการปฏิบัติหน้าที่ให้มากขึ้น เพื่อให้บุคลากรมีความรู้ความเข้าใจในการปฏิบัติหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายให้มีประสิทธิภาพ
3. ด้านการบริการ ควรมีการส่งเสริมการอนุรักษ์ศิลปะวัฒนธรรม และประเพณีท้องถิ่นของพื้นที่ และส่งเสริมการจัดกิจกรรมประเพณีวิถีพุทธให้มากขึ้น ซึ่งปัจจุบันได้รับความนิยมจากนักท่องเที่ยวเพิ่มมากขึ้นอย่างต่อเนื่องนอกจากการท่องเที่ยวตามรอยวิถีชีวิตดั้งเดิมของชุมชนจะทำให้ชุมชนเกิดรายได้จากการท่องเที่ยวหมุนเวียนในชุมชนเพิ่มขึ้นอีกด้วย

ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

1. ในการวิจัยครั้งต่อไปควรเปลี่ยนเป็นการศึกษาประสิทธิภาพในการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัดสระบุรี เพื่อให้ทราบถึงประสิทธิภาพในการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัดสระบุรี
2. ในการวิจัยครั้งต่อไปควรเปลี่ยนเป็นการเปรียบเทียบการพัฒนาแบบการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัดสระบุรีกับจังหวัดใกล้เคียงเพื่อศึกษาความแตกต่าง

ของการพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการและนำไปสู่การพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัดสระบุรี ให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

3. ในการวิจัยครั้งต่อไปควรเปลี่ยนเป็นการศึกษาความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัดสระบุรี เพื่อจะได้ทราบความคิดเห็นของประชาชนและนำมาปรับปรุง การพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างมีประสิทธิภาพ

เอกสารอ้างอิง

- กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา. (2554). *แผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติ พ.ศ. 2555–2559*. กรุงเทพฯ: กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา.
- ธานินทร์ ศิลป์จารุ. (2551). *การวิเคราะห์และวิจัยข้อมูลทางสถิติด้วย SPSS (พิมพ์ครั้งที่ 9)*. กรุงเทพฯ: บิสซิเนสอาร์แอนด์ดี.
- บัวผืน โตทรัพย์. (2562). *การศึกษาการประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวผ่านสื่อสังคมออนไลน์ : กรณีศึกษาชุมชนพุ่มเรียง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี* (วิทยานิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชานิติศาสตร์). สุราษฎร์ธานี: มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี.
- บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา. (2548). *การพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน : Sustainable Tourism Development*. กรุงเทพฯ: การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย.
- พระครูใบฎีกาสุพล อาสโภ (แยมชุ่ม). (2558). *การพัฒนารูปแบบงานสาธารณสงเคราะห์ตามกระบวนการต้นวิถีพุทธ* (วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ). พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระครูสันติธรรมภริต (บุญชัย สนติกโร). (2557). *การพัฒนาแบบการปกครองคณะสงฆ์ในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค 15* (วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ). พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระปลัดคำนวน อนงค์โณ (เรืองรัตน์ อนามโย). (2556). *พัฒนาระบบภูมิสารสนเทศของแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัดจันทบุรี* (วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม). พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ภูเดช สีนทับศาล. (2561). *รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย* (วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา). พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

- สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสระบุรี. (2562). *ระเบียบวาระการประชุมคณะสงฆ์จังหวัดสระบุรี ครั้งที่ 9/2562 วันที่ 12 กันยายน 2562*. สระบุรี: สำนักงานเจ้าคณะจังหวัดสระบุรี.
- สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดสระบุรี. (2558). *แผนปฏิบัติการสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดสระบุรี ปีงบประมาณ 2558*. กรุงเทพฯ: กระทรวงวัฒนธรรม.
- โสทรินทร์ โชคดีวัฒน์. (2561). *รูปแบบยุทธศาสตร์การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพุทธในอาเซียนระหว่างราชอาณาจักรไทยและสาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมาร์* (วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา). พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชมหาวิทยาลัย.
- อภิสร่า จำเริญ. (2559). *รูปแบบการส่งเสริมการท่องเที่ยวขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นภาคกลางตอนบน* (วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์). พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชมหาวิทยาลัย.